

Όταν το 1997 ο αρχαιολόγος Πάννος Κουράγιος ξεκινούσε την ανασκαφή στο Δεσποτικό, μετά την επισήμανση της Ντόλλης Γουλανδρή ότι στο νησί υπήρχε μια μάντρα για κατοίκια χτισμένη από αρχαίο υλικό, σίγουρα δε φανταζόταν ότι ο χώρος αυτός έμελλε να αναδειχθεί σε μία από τις δέκα πιο σημαντικές αρχαιολογικές ανακαλύψεις του 2011. Φέτος, η ανασκαφή στο μικρό νησάκι του Δεσποτικού, δυτικά της Αντιπάρου, κλείνει 25 χρόνια και ίσως του χρόνου ανοίξει πια επίσημα σαν οργανωμένος αρχαιολογικός χώρος.

Ευτύχησα να επισκεφθώ και να ξεναγήσω στο Δεσποτικό το 2004 όταν η ανασκαφή βρισκόταν στα σπάργανα και τίποτα δεν προϊδέαζε για το εντυπωσιακό ιερό που αντικρύζει ο σημερινός επισκέπτης.

ΔΕΣΠΟΤΙΚΟ Το ιερό των ναυτικών

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΑΥΓΗ ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ANNA ΚΑΛΑΪΤΖΗ

Το Δεσποτικό, το μικρό νησάκι δυτικά της **Αντιπάρου**, απέναντι από το εκκλησάκι του **Αι Γιώργη**, ζει τα τελευταία **20** χρόνια μια νέα περίοδο στην ιστορία του. Άσημο και παντελώς άγνωστο στους μη παροικούντες την ευρύτερη **Πάρο** μέχρι πριν μερικά χρόνια, τώρα διάσημο και δημοφιλές χάρη στις ανασκαφές που διενεργεί ο αρχαιολόγος της ΕΦΑ Κυκλάδων, Γιάννος Κουράγιος, με πολύ κουράγιο!

Μπορώ να περηφανευτώ ότι γνωρίζω το Δεσποτικό από γεννησιμιού του και ότι είμαι μάλλον η πρώτη ξεναγός που πάτησε το πόδι της εκεί. Ήταν Οκτώβρης του 2004 και μετά από ένα καλοκαίρι ανεργίας λόγω των Ολυμπιακών Αγώνων δέχτηκα ένα τηλεφώνημα από ένα τουριστικό γραφείο με το οποίο συνεργαζόμουν να ξεναγήσω το Δεσποτικό σε μια παρέα 8 ατόμων. Και τι παρέα! Ανάμεσά τους ο

διευθυντής του Μουσείου της Βαλτιμόρης, επιμελητές άλλων μουσείων και ιστορικοί τέχνης. Είχαν ακούσει για την ανασκαφή από τη σύζυγο του πρεσβευτή μας στην Ουάσιγκτον που τους είχε πει ότι αφού ερχόντουσαν στην Ελλάδα, έπρεπε οπωσδήποτε να επισκεφθούν τον χώρο.

Όταν μου ανέθεσαν την ξεναγήση, βρέθηκα σε μεγάλη αμηχανία. Στο Δεσποτικό δεν είχα πάει ποτέ, κάτι είχα διαβάσει για τις ανασκαφές του **Τσουντα** και του **Ζαφειρόπουλου** για ένα πρωτοκυκλαδικό νεκροταφείο, είχα δει και κάποια ευρήματα στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Πάρου αλλά αυτή ήταν μια καινούργια ανασκαφή στην ανατολική πλευρά του νησιού τελείως άσχετη με ό,τι είχε δημοσιευτεί ως τότε. Σύντομα ανακάλυψα ότι δεν υπήρχε ούτε βιβλιογραφία. Θα έπρεπε λοιπόν όχι μόνο να ξεναγήσω *prima vista* αλλά να βρω και πληροφορίες. Ένας καλός φίλος που ζούσε

Ο αναστηλωμένος αρχαϊκός ναός
του Απόλλωνα, και τα κτίρια για τους
ιερείς και τους προσκυνητές οι οποίοι
έτρωγαν στο τελετουργικό εστιατόριο
τα ζώα που θυσίαζαν.

Τα πολυπληθή ευρήματα της ανασκαφής επιβεβαιώνουν την λειτουργία ενός πλούσιου ιερού. Το λουτρό ήταν ένας χώρος για τον συμβολικό εξαγνισμό των πιστών.

τότε στην Πάρο, στον οποίο απευθύνθηκα για βοήθεια, μου έστειλε ένα μικρό άρθρο του Κουράγιου στον τοπικό τύπο για το δαιδαλικό πήλινο ειδώλιο που είχε βρει, την Πιπίνα, όπως είναι το καϊδευτικό της. Με το αρθράκι αυτό και τις σημειώσεις μου από τη Σχολή για τις φάσεις μιας ανασκαφής προσπάθησα να χτίσω ένα αφήγημα και να κάνω μια αξιοπρεπή ξενάγηση στο απαιτητικό κοινό μου.

Ξεκινήσαμε λοιπόν ένα φωτεινό πρωινό του Οκτώβρη με ένα καϊκι από την **Πούντα** της Πάρου για το Δεσποτικό. Φτάνοντας στον Αι Γιώργη στην Αντίπαρο, μετεπιβιβαστήκαμε σε ένα μικρότερο σκάφος που μας ξεφόρτωσε στον μόλο του Δεσποτικού κι ο καπετάνιος του, ο **Γιώργος Μαριάνος**, μου έδωσε ένα VHF για να τον ειδοποιήσω να έρθει να μας πάρει όταν θα τέλειωνε η ξενάγηση. «Τράβα μπροστά και θα το βρεις», μου είπε. Οι ξένοι με κοίταζαν έντρομοι, ήξεραν ότι πάμε σε ένα νησί να δούμε μια νέα ανασκαφή αλλά το σκηνικό ξεπερνούσε μάλλον τη φαντασία τους -και τη δική μου πρέπει να πω! Αρχίσαμε να ανηφορίζουμε τη μαλακή πλαγιά. Ήμασταν οι μόνοι άνθρωποι εκεί αλλά όχι και τα μόνα ζωντανά πλάσματα. Εκατοντάδες άσπρα και παρδαλά σταχτιά και καφετιά κατσίκια μας τριγύριζαν παραξενεμένα κι ένα - δυο σκυλιά μας γαύγιζαν δύσπιστα, ευτυχώς από απόσταση. Φτάσαμε γρήγορα στον χώρο της ανασκαφής. Αναγνώρισα αμέσως τα πέντε

δωμάτια για τα οποία είχα διαβάσει -δύο του ναού και τρία του παράπλευρου τελετουργικού εστιατορίου- ανασκαμμένα και ορατά στο ύψος της βάσης των τοίχων. Είπα αυτά που είχα ετοιμάσει να πω, μίλησα και για τον Απόλλωνα, περιηγηθήκαμε τον χώρο, συζητήσαμε, αναπτύξαμε τις εικασίες και τις θεωρίες μας, θαυμάσαμε το τοπίο, απολαύσαμε τη σιωπή και το φοβερό προνόμιο να είμαστε μόνοι μας σε ένα νησί, αυτόπτες μάρτυρες ενός αρχαιολογικού χώρου εν τη γενέσει του, και κατηφορίσαμε προς τον μόλο. Ήρθε το σκάφος, και μας πήγε στο καϊκι μας, όπου μας περίμεναν ένα ψητό χταποδάκι κι ένα μπουκάλι ούζο. Ο αέρας διαυγής όπως είναι μόνο τον Οκτώβρη, ο ήλιος λαμπερός αλλά χλιαρός, η θάλασσα λάδι, η ξενάγηση τελειωμένη...δεν ήξερα πια αν το καϊκι μας πήγαινε πίσω στην Πούντα ή αν αρμενίζαμε για τον Παράδεισο.

Από τότε η σχέση μου με το Δεσποτικό προχώρησε πολύ. Γνώρισα κατ' αρχάς τον ανασκαφέα που γενναιόδωρα μου πρόσφερε τη γνώση του και όλες τις νέες πληροφορίες που προκύπτουν κάθε χρόνο. Του πήρα συνέντευξη και έγραψα για την ανασκαφή και την αναστήλωση στο **free press** της Πάρου, το **Parola**. Οργάνωσα μάλιστα μια επίσκεψη για ξεναγούς από όλη την Ελλάδα το **2012**, όπου ο Γιάννος Κουράγιος μας παρουσίασε το μνημείο με κάθε λεπτομέρεια.

Ο λιθόκτιστος αγωγός των 25 μέτρων μαρτυρεί ότι στο νησί υπήρχε οργανωμένο σύστημα διαχείρισης υδάτων.

Τώρα πηγαίνω πολλές φορές κάθε καλοκαίρι, άλλοτε μόνη μου άλλοτε με συναδέλφους, για να συναντήσω τον Κουράγιο και να μας ενημερώσει για ό,τι νέο βρίσκει, ενώ έχω ξεναγήσει δεκάδες ανθρώπους, επώνυμους και ανώνυμους, και φυσικά όλους τους φίλους που έρχονται να με δουν καθώς ζω πια στην Πάρο. Τον έχω αγαπήσει αυτόν τον χώρο και μου αρέσει να φαντάζομαι τους ναυτικούς που τα αρχαία χρόνια έφταναν εδώ από διάφορα λιμάνια του Αιγαίου και της ανατολικής Μεσογείου, να φέρνουν τα αφιερώματά τους και τα ζώα που

θα θυσίαζαν στον θεό του φωτός, τον Απόλλωνα, και την αγαπημένη τους Εστία, να κάνουν το λουτρό τους και μισοξαπλωμένοι στα ανάκλιντρά τους στο Εστιατόριο, δίπλα στον ναό, να μασουλάνε τα τρυφερά κοψίδια, να πίνουν το γλυκό κρασί, να τραγουδάν τα τραγούδια της πατρίδας τους και να ρίχνουν και κανένα χορό. Μια μικρή ανάπαυλα από τα βάσανα και τις ταλαιπωρίες της θάλασσας στο ιερό του θεού που γεννήθηκε εδώ κοντά, στο κέντρο του Αιγαίου, στη γειτονική Δήλο. Τώρα πια το Δεσποτικό έχει γίνει πολύβουο και κοσμοπολίτικο. Άνθρωποι από όλο τον

Σε πρόσφατη ανασκαφή αποκαλύφθηκε ισχυρή ορθογώνια δεξαμενή των αρχαϊκών χρόνων.

κόσμο το επισκέπτονται με όποιο μέσο αλλά κυρίως με τον θρυλικό πια «**Σαργό**», το καϊκι του Γιώργου Μαριάνου, περαματάρη του Δεσποτικού. Τα χαμηλά τοιχαλάκια που αντίκρουσα όταν πρωτοπήγα έχουν ψηλώσει, όσο υλικό βρέθηκε έχει μπει στη θέση του και αρκετό καινούργιο προστέθηκε για να μπορέσει και το τελευταίο αρχαίο λιθαράκι να ταιριάζει στο αναστηλωμένο πια ιερό, αποτέλεσμα συνεργασίας αρχαιολόγων, αρχιτεκτόνων, συντηρητών, φοιτητών αρχαιολογίας, εργατών και μαρμαροτεχνιτών. Τώρα όταν φτάνεις, δεν υπάρχει περίπτωση να χα-

θείς. Ένας διάδρομος σε οδηγεί από τον μόλο κατευθείαν μέσα στο ιερό, μπροστά στον βωμό, στον ναό, στο τελετουργικό εστιατόριο. Αριστερά και δεξιά άλλα κτίρια ξεπροβάλλουν, δεξαμενές, λουτρά, βοηθητικοί χώροι. Ένα συγκρότημα εντυπωσιακό που, σύντομα, ελπίζω να γίνει ένας οργανωμένος αρχαιολογικός χώρος. Στο μυαλό μου όμως έχει μείνει για πάντα χαραγμένη εκείνη η πρώτη εικόνα όπου μέσα στη σιωπή, με τα κατσίκια τριγύρω, περιεργαζόμουν με αγωνία τα τοιχαλάκια και προσπαθούσα να ανταπεξέλθω στο ύψος των περιστάσεων

Αεροφωτογραφία όπου
διακρίνονται το αναστηλωμένο
τέμενος και το ανατολικό
συγκρότημα.

ΔΕΣΠΟΤΙΚΟ

Κείμενο – φωτογραφίες: Γιάννος Κουράγιος, αρχαιολόγος ΕΦΑ Κυκλάδων

Το ιερό του Απόλλωνα στο Δεσποτικό ήταν ένας μεγάλος ναύσταθμος για τον ανεφοδιασμό των πλοίων στο κέντρο των Κυκλάδων. Στην αρχαιότητα ήταν ενωμένο με το Τσιμννήρι (νησάκι) με ισθμό.

Μόλις 700μ δυτικά της νότιας ακτής της Αντιπάρου βρίσκεται το ακατοίκητο νησί Δεσποτικό εκτάσεως 7,65 τ.χλμ. Οι πρώτες αρχαιολογικές έρευνες στο νησί πραγματοποιήθηκαν από τον αρχαιολόγο Χρήστο Τσουντα στα τέλη του 19ου αι. στις θέσεις Ζουμπάρια, Λιβάδι και Χειρόμυλος, και αποκάλυψαν δύο νεκροταφεία και τμήμα οικισμού της πρωτοκυκλαδικής περιόδου (3η χιλ. π.Χ.). Το 1959 ο έφορος αρχαιοτήτων Νικόλαος Ζαφειρόπουλος πραγματοποίησε νέες έρευνες στα Ζουμπάρια και στη θέση Μάντρα, στη βορειοανατολική πλευρά του νησιού, κοντά σε στάνη Αντιπαριώτη βοσκού. Εκεί, το 1997, μετά την αυτοψία της τότε ΚΑ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων με επικεφαλής τον αρχαιολόγο Γ. Κουράγιο, και τον εντοπισμό αρχαίων μελών εντοιχισμένων στη μάντρα της στάνης, ξεκίνησε η ανασκαφική διερεύνηση της περιοχής, που συνεχίζεται έως σήμερα και έχει φέρει στο φως μία εκτεταμένη εγκατάσταση. Η πρωιμότερη φάση της ανάγεται στον ύστερο 9^ο αι. π.Χ., όμως η ακμή της χρονολογείται στον 6ο

αι.π.Χ., όταν ιδρύεται ένα μεγάλο ιερό αφιερωμένο στον Απόλλωνα. Πιθανή είναι η λατρεία και της Άρτεμης, ενώ στην κλασική περίοδο λατρευόταν και η θεά Εστία με το επίθετο «Ισθμία».

Έχουν ανασκαφεί μέχρι σήμερα 23 κτίρια που χρονολογούνται από τους γεωμετρικούς έως τους ελληνιστικούς χρόνους. Στην επικράτεια της λατρευτικής εγκατάστασης ανήκουν ο πύργος και τα κτίρια που βρίσκονται στο ακατοίκητο νησάκι Τσιμννήρι, με το οποίο το Δεσποτικό ήταν ενωμένο, κατά την αρχαιότητα, με ισθμό. Από αυτά έχουν ανασκαφεί έξι κτίρια που παραπέμπουν σε χώρους δημόσιας χρήσης, εκ των οποίων το ένα είναι κυκλικό με διάμετρο 15 μέτρα. Το κέντρο της λατρείας του αρχαϊκού ιερού, το τέμενος, οριοθετούνταν από τειχισμένο περίβολο έκτασης 2.250 τ.μ. με τρεις πύλες (βόρεια, νότια και ανατολική). Στη δυτική πλευρά του δέσποζαν ο ναός και το τελετουργικό εστιατόριο και στο μέσον του ο ημικυκλικής κάτοψης βωμός. Προσαρμοσμένα στον περίβολο του τέμενους βρίσκονταν άλλα

δύο λατρευτικού χαρακτήρα κτίρια (Δ και Ε). Στη βόρεια, νότια και ανατολική πλευρά του περιβόλου ανοίγονταν διαδοχικά δωμάτια, εν είδει στοών. Το τέμενος διαμορφώθηκε σταδιακά από τα μέσα έως το τέλος του 6ου αι.π.Χ., όταν και ο ναός απέκτησε μνημειακή πρόσοψη με μαρμάρινη κοινοστοιχία επτά δωρικών κιόνων και αετωματική στέγη με ανθεμωτά ακρωτήρια. Μνημειακή πρόσοψη με μαρμάρινη κιονοστοιχία οκτώ δωρικών κιόνων είχε και το τελετουργικό εστιατόριο. Σε μικρή απόσταση νότια του τεμένους υπήρχαν τα βοηθητικά κτίρια που στέγαζαν τις καθημερινές ανάγκες του ιερατείου και των επισκεπτών. Κτίστηκαν σταδιακά από την αρχαϊκή έως την ύστερη κλασική περίοδο. Η ανασκαφή στην περιοχή είναι ακόμη σε εξέλιξη και μέχρι τώρα έχουν αποκαλυφθεί το κτίριο Π, τα κτίρια Μ και Ν που πιθανότατα λειτουργούσαν ως εστιατόρια, μία ορθογώνια δεξαμενή, το Ανατολικό Συγκρότημα με δώδεκα δωμάτια και το Νότιο Συγκρότημα που περιλαμβάνει το Τετράγωνο Κτίσμα, το Τραπεζιόσχημο Κτίσμα και το Λουτρό, ένα χώρο για το συμβολικό εξαγνισμό των πιστών. Πρόσφατες έρευνες έφεραν στο φως κάτω από το Νότιο και το Ανατολικό Συγκρότημα, τους τοίχους δύο πρωιμότερων οικοδημάτων (Κτίρια Φ και Χ) που ανήκαν στην εγκατάσταση που υπήρχε στην περιοχή πριν τη δημιουργία του αρχαϊκού τεμένους.

Ανατολικά του ιερού, κατά μήκος της πορείας που θα ακολουθούσαν οι επισκέπτες από το λιμάνι προς το τέμενος, έχουν αποκαλυφθεί οκτώ ακόμη κτίρια και ένας κυκλικός πύργος.

Το ιερό παρέμεινε σε λειτουργία έως και την ελληνιστική περίοδο όταν και εγκαταλείφθηκε για άγνωστους έως σήμερα λόγους. Κατά τη ρωμαϊκή και βυζαντινή εποχή στην ίδια θέση, αναπτύχθηκε μικρός οικισμός, ο οποίος κατοικήθηκε ανά διαστήματα έως και τα τέλη του 17ου αιώνα, όταν λεηλατήθηκε από πειρατές και ερημώθηκε.

Τα πολυπληθή ευρήματα της ανασκαφής (αγγεία, ειδώλια, κοσμήματα,

σφραγιδολίθοι, εργαλεία, όπλα, θραύσματα από μαρμάρινους αρχαϊκούς κούρους, κ.α.) επιβεβαιώνουν τη λειτουργία ενός πλούσιου ιερού, η αποκάλυψη του οποίου έχει αλλάξει ριζικά το λατρευτικό τοπίο των γεωμετρικών και αρχαϊκών Κυκλάδων, καθώς είναι το μεγαλύτερο ιερό των Κυκλάδων μετά από αυτό της Δήλου, το οποίο όμως παρά την έκταση και τον πλούτο του δεν αναφέρεται σε καμία επιγραφική ή άλλη φιλολογική πηγή της αρχαιότητας. Η έως τώρα μελέτη των αρχαίων καταλοίπων και των αρχαίων γραπτών πηγών έχει οδηγήσει τους ανασκαφείς στο συμπέρασμα ότι το ιερό στο Δεσποτικό ιδρύθηκε και προστατεύτηκε από την πόλη της Πάρου σε μία περίοδο που οι Πάριοι επιθυμούσαν να εδραιώσουν τη γεωπολιτική και οικονομική παρουσία τους στις κεντρικές Κυκλάδες εξαιτίας του ανταγωνισμού τους με τη γειτονική Νάξο και της αυξανόμενης παρουσίας των Αθηναίων στα νησιά και τη Δήλο.

Πρωτεύων στόχος της ερευνητικής ομάδας του ιερού είναι η προστασία και ανάδειξη των μνημείων και εν γένει του αρχαιολογικού χώρου. Στο πλαίσιο αυτό έχει ξεκινήσει το πρόγραμμα αποκατάστασης και ανάδειξης του αρχαϊκού ναού και εστιατορίου, των σημαντικότερων και πλήρως τεκμηριωμένων κτιρίων του ιερού. Οι αναστηλωτικές εργασίες αφορούν την αποκατάσταση των στυλοβατών των κιονοστοιχιών των μνημείων, την αναστήλωση τμήματος των κιονοστοιχιών τους και τη συντήρηση και συμπλήρωση καθ' ύψος των τοίχων τους. Έχει χρησιμοποιηθεί ο μέγιστος δυνατός αριθμός αρχαίων αρχιτεκτονικών μελών που αξιολογήθηκαν ικανά από πλευράς κατάστασης διατήρησης και δυνατότητας συγκόλλησης και συμπλήρωσης με νέο υλικό.

Με την ολοκλήρωση του έργου ένα μοναδικό αρχιτεκτονικό σύμπλεγμα των αρχαϊκών χρόνων θα αποκτήσει ξανά την τρίτη διάστασή του και θα καταστεί προσιτό και αναγνώσιμο σε ειδικό και μη κοινό.

«Σαργός»

Ο περαματάρης του Δεσποτικού

Γυρίζοντας το χρόνο πίσω στο 1999, όπου έγινε η πρώτη μεταφορά των αρχαιολόγων και των υλικών τους, κάτω από αντίξοες καιρικές συνθήκες και με ελλείψεις όσον αφορά την πρόσβαση στο Δεσποτικό, το σκάφος μας «Ο Σαργός» συνεχίζει από το ίδιο ακριβώς σημείο καθημερινά να μεταφέρει τους επισκέπτες στον αρχαιολογικό χώρο αλλά και στις άλλες ομορφιές του νησιού. Με αφετηρία τον Άγιο Γεώργιο Αντιπάρου, έναν από τους γραφικότερους οικισμούς στο νότιο τμήμα του νησιού, αναχωρεί καθημερινά το σκάφος με προορισμούς τον Αρχαιολογικό χώρο του Δεσποτικού, την παραλία Λιβάδι και τις θαλάσσιες σπηλιές στο Μαστιχάρι. Στον αρχαιολογικό χώρο ο επισκέπτης έχει την δυνατότητα να δει την αρχαιολογική ανασκαφή που εκτελείται στο νησί την τελευταία 20ετία και να θαυμάσει το εντυπωσιακά αναστηλωμένο Ιερό του Απόλλωνα. Στην συνέχεια να απολαύσει το μπάνιο του στην μαγευτική παραλία Λιβάδι στην νότια πλευρά του νησιού και τέλος να βουτήξει στα γαλαζοπράσινα νερά στις θαλάσσιες σπηλιές στο Μαστιχάρι. Στην διάρκεια της εκδρομής προσφέρεται δροσερό φρούτο και ποτό. Η διάρκεια της εκδρομής υπολογίζεται σε περίπου 3-3:5 ώρες.

Για περισσότερες πληροφορίες επικοινωνήστε
στο τηλέφωνο 6973794876

Υπεύθυνος: Γιώργος Μαριάνος